

پیش‌بینی تعداد دانه در گندم

* راحله عرب‌عامری^۱، افشین سلطانی^۲، بهنام کامکار^۳، ابراهیم زینلی^۲ و فرهاد خاوری^۳
^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد گروه زراعت، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، عضو هیأت علمی گروه زراعت،
دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، ^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد گروه زراعت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد
تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۴/۲۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۳/۲۷

چکیده

پی بردن به تغییرات تعداد دانه در واحد سطح اثر مهمی در شناخت تشکیل عملکرد و افزایش عملکرد بالقوه دارد. در بعضی از مدل‌های شبیه‌سازی گندم برای پیش‌بینی عملکرد به پیش‌بینی مناسب تعداد دانه بستگی دارد. از این رو به منظور کمی کردن رابطه بین تعداد دانه در واحد سطح با پارامترهای تأثیرگذار (محیطی و غیرمحیطی) بر روی آن، آزمایشی به صورت تجزیه مرکب در قالب طرح بلوک‌های کامل تصادفی در ۴ تکرار در دانشکده علوم زراعی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان در سال زراعی ۸۵-۱۳۸۴ اجرا شد. تیمارها شامل تاریخ‌های کاشت (۲۳ آذر، ۳۰ دی، اول اسفند، ۲۹ اسفند، ۲۷ فروردین) و ارقام گندم (کوهدشت، شیروودی، تجن و زاگرس) بودند. نتایج ضریب همبستگی نشان داد که رابطه تعداد دانه در واحد سطح با میانگین دما در درجه اهمیت اول قرار دارد ولی برآزش مدل‌های غیرخطی بر پارامترهای تأثیرگذار بر تعداد دانه در واحد سطح و بررسی ضریب تغییرات و R^2 در مدل‌های مختلف مشخص گردید که اثر ماده خشک ساقه در گرده‌افشانی بهترین برآورد را دارد که با توجه به معادله‌ای که از برآزش به دست آمده نشان داد که تقریباً در ۷۴۷ گرم ماده خشک ساقه در مترمربع ۹۵ درصد دانه‌ها تشکیل می‌شود.

واژه‌های کلیدی: ماده خشک تجمعی، تعداد دانه، میانگین دما، نسبت فتوترمال، گندم

* - مسئول مکاتبه: r_arabameri@yahoo.com

مقدمه

تعداد دانه مهمترین جزء عملکرد دانه در گندم می باشد که بخش عمده تغییرات در عملکرد دانه به واسطه این جزء تعیین می شود (اسلافر و آندراد، ۱۹۹۳). عملکرد دانه در گندم رابطه قوی با تعداد دانه نسبت به وزن خشک دانه دارد (داگان و همکاران، ۲۰۰۰؛ برانکورد- هامل و همکاران، ۲۰۰۳). بنابراین درک مکانیزم های تعیین تعداد دانه برای فیزیولوژیست ها، مدل سازان و اصلاح گران گندم حایز اهمیت است. در تعدادی از مدل های شبیه سازی گندم پیش بینی عملکرد دانه به پیش بینی مناسب تعداد دانه بستگی دارد. در این مدل ها تعداد دانه خود تابعی از بیوماس در گرده افشانی و میزان تجمع ماده خشک کمی قبل از گرده افشانی تا تکمیل گرده افشانی (مثلاً از آبستنی تا کامل شدن گرده افشانی)، نسبت فتوترومال (میانگین تشعشع خورشیدی دریافت شده یا رسیده به میانگین دمای هوا در طول دوره مورد نظر) و وزن خوشه در زمان گرده افشانی می باشد (سینکلر و جیمسون، ۲۰۰۶).

تأثیر شرایط رشد قبل از گرده افشانی بر روی تعداد دانه به خوبی اثبات شده است (فیشر، ۱۹۸۵؛ ساوین و اسلافر، ۱۹۹۱؛ اریترز- موناستریو و همکاران، ۱۹۹۴؛ آبت و همکاران، ۱۹۹۵؛ آبت و همکاران، ۱۹۹۷) اختلاف در تعداد دانه اغلب از ۳۰ روز قبل تا ۱۰ روز بعد از گرده افشانی ایجاد می شود. به طوری که مورینو- سوتومایور و ویز (۲۰۰۴) دریافته اند که بین تعداد دانه در هر گیاه با وزن خشک ساقه در گرده افشانی رابطه خطی وجود دارد. وس (۱۹۸۱) نیز به رابطه خطی بین تعداد دانه گندم با ماده خشک کل در گرده افشانی دست پیدا کرد. گریک و همکارانش (۲۰۰۴) بیان نمودند در شرایط مساعد، تغییرات وزن خشک در طول دوره نمو سنبله سورگوم باعث ۶۰ تا ۸۷ درصد تغییر در تعداد دانه می شود. بورد و مودلی (۲۰۰۵) در مورد گیاه سویا بیان نمودند ماده خشک تجمعی در هر یک از مراحل نموی R_1 و R_5 تا حد مشخصی باعث افزایش تعداد دانه می شود و بعد از آن مقدار افزایش ماده خشک تغییر چندانی در تعداد دانه ایجاد نمی کند.

یکی از مهمترین عوامل محیطی مؤثر بر تعداد دانه، دما می باشد. فیشر (۱۹۸۵) دریافت که افزایش دما از ۱۴ به ۲۲ درجه سانتی گراد در طول دوره تشکیل دانه، سبب کاهش تعداد دانه در واحد سطح می شود و ایشان علت آن را به کاهش وزن خشک سنبله ناشی از تسریع در این مرحله ارتباط داد. یورگرت و همکارانش (۲۰۰۷) بیان نموده اند تأثیر دمای بالا از آغاز طویل شدن ساقه تا گرده افشانی سبب کاهش تعداد دانه می شود. همچنین به ارتباط منفی و معنی داری بین تعداد دانه در هر خوشه با دما در طی مرحله گلدهی دست یافتند ($P < 0/01$ و $r^2 = 0/49$).

از دیگر عوامل تأثیرگذار بر تعداد دانه نسبت فتوترمال می‌باشد. ساوین و اسلافر (۱۹۹۱) و اورتیز-مون-آستریو و همکاران (۱۹۹۴) و آبت و همکاران (۱۹۹۵) به رابطه خطی مثبتی بین تعداد دانه و فتوترمال از ۲۰ روز قبل تا ۱۰ روز بعد از گرده‌افشانی دست یافتند. مطالعات در گیاهان مختلف حاکی از آن است که تغییرات تعداد دانه در واحد سطح از الگوی قابل پیش‌بینی تبعیت می‌کند بنابراین به‌منظور تعیین معادلاتی برای پیش‌بینی تعداد دانه در ارقام گندم اقدام به اجرای یک آزمایش مزرعه‌ای در تاریخ‌های مختلف کاشت گردید.

مواد و روش‌ها

این آزمایش در سال زراعی ۸۵-۱۳۸۴ در مزرعه تحقیقاتی دانشکده علوم زراعی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان اجرا گردید. در طول سال متوسط بارندگی ۶۰۷ میلی‌متر و دامنه نوسان دمای سالیانه ۱۰ درجه سانتی‌گراد و میانگین دمای سالیانه ۱۳ درجه سانتی‌گراد بود. قبل از اجرای آزمایش از عمق ۰ تا ۳۰ سانتی‌متری خاک نمونه‌برداری صورت گرفت و خصوصیات فیزیکی و شیمیایی خاک تعیین گردید (جدول ۱)، که براساس نتایج حاصله بافت خاک لوم رسی سیلیت تعیین شد. طرح آزمایشی به‌صورت تجزیه مرکب بر مبنای بلوک‌های کامل تصادفی در ۴ تکرار اجرا گردید. تیمارهای مورد آزمایش شامل ۴ رقم گندم بهاره (کوه‌دشت، شیرودی، تجن و زاگرس) در ۵ تاریخ کاشت (تاریخ‌های ۲۳ آذر، ۳۰ دی، ۱ اسفند، ۲۹ اسفند و ۲۷ فروردین) کشت شدند. مقدار بذر براساس تراکم مطلوب ۳۳۳ بوته در مترمربع برآورد گردید سپس با فاصله ۱۵ سانتی‌متر بین خطوط و ۲ سانتی‌متر روی هر خط، کشت صورت گرفت. این آزمایش در شرایط عدم محدودیت آب، عناصر غذایی و کنترل آفات، بیماری‌ها و علف‌های هرز انجام شد. در طی اجرای آزمایش اندازه‌گیری‌هایی زیر در مراحل ساقه رفتن، آبستنی، گرده‌افشانی و رسیدگی روی در هر کرت انجام شد:

- ۱- تعداد روز سپری شده از کاشت تا هر یک از این مراحل نمودی.
- ۲- وزن خشک ساقه و کل اندام‌ها در هر یک از مراحل نمودی.
- ۳- تعداد دانه در واحد سطح در مرحله رسیدگی (با ضرب تعداد دانه یک بوته در تراکم بوته در یک مترمربع).

جدول ۱- مشخصات خاک محل آزمایش (عمق ۳۰-۰ سانتی متر).

مقدار	مشخصه
۵/۵۱	درصد اشباع
۶/۰	هدایت الکتریکی (دسی زیمنس بر متر)
۹/۷	اسیدیته گل اشباع
۲۵/۲	درصد مواد خنثی شونده
۰۳/۱	کربن آلی (درصد)
۱/۰	ازت کل (درصد)
۵/۹	فسفر قابل جذب (قسمت در میلیون)
۲۰۰	پتاسیم قابل جذب (قسمت در میلیون)
۳۶	رس (درصد)
۵۴	سیلت (درصد)
۱۰	شن (درصد)

پس از جمع‌آوری داده‌ها تجزیه آماری با استفاده از نرم‌افزار SAS انجام شد و با استفاده از گزاره RSQUARE در برنامه PROC REG به بررسی معادلات خطی بین پارامترهای مورد بررسی با تعداد دانه شد و در نهایت از معادلات رگرسیون خطی و غیرخطی (نمایی) زیر استفاده شد تا یک مدل کلی برای تعیین تعداد دانه مشخص شود (سلطانی، ۱۳۸۶). برای مقایسه دقت معادلات از ضریب تغییرات (CV) استفاده گردید، که هر چه این مقدار کمتر باشد، نشان‌دهنده دقت بالاتر معادله در توصیف تغییرات تعداد دانه است.

$$Y = a + bx \quad (1)$$

این معادله برای مدل‌سازی تعداد دانه در واحد سطح در برابر میانگین دما از ساقه رفتن تا گرده‌افشانی و از آبستنی تا گرده‌افشانی استفاده شد که در آن X میانگین دما در دو مرحله نام برده است، Y تعداد دانه در واحد سطح، a عرض از مبدأ، b سرعت تولید دانه در واحد سطح برحسب تعداد بر درجه سانتی‌گراد هستند.

$$y = a + bx + cx^2 \quad (2)$$

این معادله برای به‌دست آوردن رابطه بین تعداد دانه در واحد سطح در برابر نسبت فتوترمال استفاده شد که در آن X نسبت فتوترمال، y تعداد دانه در واحد سطح، a و b ضرایب معادله می‌باشند. با مساوی صفر قرار دادن مشتق معادله فوق، مقدار X برابر با $\left(\frac{-b}{2c}\right)$ می‌شود. با محاسبه این کسر، مقدار فتوترمال لازم برای حصول حداکثر تعداد دانه به‌دست آمد.

$$KNO = KNO_{\max} \times (1 - \exp(c \times (b - DM_i))) \quad (3)$$

این معادله برای مدل‌سازی رابطه بین تعداد دانه در واحد سطح در برابر وزن خشک ساقه و کل در گرده‌افشانی استفاده شد که در آن $KNO_{\max}$ حداکثر تعداد دانه، DM_i ماده خشک تجمعی، b حداقل ماده خشک لازم برای به‌دست آوردن تعداد دانه و c ضریب معادله می‌باشند با LN گرفتن از این معادله می‌توان ماده خشکی لازم برای رسیدن به ۹۵ درصد تعداد دانه، به‌دست آورد. برازش معادله و بررسی آن برای کلیه تاریخ‌های کاشت و ارقام به‌طور جداگانه انجام شد و در نهایت در صورت عدم اختلاف معنی‌دار بین آنها برای کلیه تاریخ کاشت‌ها و ارقام یک معادله کلی برازش داده خواهد شد.

نتایج و بحث

نتایج تجزیه واریانس تعداد دانه در واحد سطح و پارامترهای تأثیرگذار بر آن، در جدول (۲) آمده است. براساس نتایج حاصله، دامنه تغییرات تعداد دانه در واحد سطح بین ۱۷۷۱۰-۱۱۹۲ بود که به‌ترتیب مربوط به تاریخ کاشت مطلوب منطقه (۲۳ آذر) و آخرین تاریخ کاشت (۲۷ فروردین) تعلق داشت.

دهیلون و اورتیز (۱۹۹۳) علت کاهش تعداد دانه در واحد سطح برای شرایط کشت تأخیری را به دمای بالا در دوره قبل از گرده‌افشانی نسبت دادند. در این آزمایش نیز دامنه تغییرات میانگین دما از آبستنی تا گرده‌افشانی بین ۱۷-۲۷ درجه سانتی‌گراد می‌باشد که با تأخیر در کاشت میانگین دما در طول این دوره افزایش یافت. به دنبال افزایش میانگین دما، طول دوره مراحل نموی نیز کاهش یافت. فیشر (۱۹۸۵) نیز علت کاهش تعداد دانه را با افزایش دما در طول دوره رشد سنبله به کوتاه شدن طول این دوره نسبت داد. به‌طوری‌که در این تحقیق دامنه تغییرات روز از کاشت تا گرده‌افشانی بین ۱۳۱-۵۱ بود که با تأخیر در کاشت این فاصله کاهش یافت.

جدول ۲- تجزیه واریانس و دامنه تغییرات تعداد دانه و پارامترهای تأثیرگذار بر آن.

F			حداکثر	میانگین	حداقل	صفت
رقم تاریخ کاشت	رقم	تاریخ کاشت				
۰/۶۱ ^{NS}	۲/۱۴ ^{NS}	۱۳۵/۹۹ ^{***}	۱۷۷۱۰	۱۰۸۱۵	۱۱۹۶	تعداد دانه در واحد سطح (m^{-2})
۲۸/۲۱ ^{**}	۲۴/۴۳ ^{**}	۵۸۸۲/۳۸ ^{***}	۱۰۱	۶۳/۳۵	۳۲	روز تا ساقه رفتن
۱۷/۳۷ ^{***}	۹/۴۴ ^{**}	۳۵۱۷/۵۷ ^{***}	۱۱۶	۷۳/۴۴	۴۴	روز تا آبستنی
۳۲/۳۰ ^{**}	۱۷/۵۷ ^{**}	۱۵۵۹۲/۱ ^{***}	۱۳۱	۸۵/۲۰	۵۱	روز تا گرده افشانی
۸/۰۲ ^{**}	۲/۲۰ ^{NS}	۴۵۰۴۳/۹ ^{***}	۱۷۰	۱۱۶/۶۱	۶۷	روز تا رسیدگی فیزیولوژیکی
۲/۰۰ [*]	۰/۲۴ ^{NS}	۲۷/۱۱ ^{***}	۲۷۹/۲۵	۸۷/۴۴	۳۲/۰۹	وزن خشک ساقه در ساقه رفتن ($g.m^{-2}$)
۲/۴۰ [*]	۶/۳۴ ^{**}	۵۳/۷۹ ^{***}	۵۷۳/۶۱	۲۰۷/۰۰	۶۸/۸۷	وزن خشک ساقه در آبستنی ($g.m^{-2}$)
۱/۴۸ ^{NS}	۲/۴۴ ^{NS}	۱۱۰/۹۳ ^{***}	۱۰۱۷	۵۱۸/۹	۲۱۱/۰۶	وزن خشک ساقه در گرده افشانی ($g.m^{-2}$)
۱/۱۰ ^{NS}	۰/۲۲ ^{NS}	۳۷/۲۱ ^{***}	۶۶۶/۹۸	۲۲۲/۶۵	۸۳/۱۹	وزن خشک کل در ساقه رفتن ($g.m^{-2}$)
۱/۳۷ ^{NS}	۸/۶۲ ^{***}	۴۳/۷۵ ^{***}	۱۰۱۱	۳۹۵/۳۵	۱۵۱/۵۱	وزن خشک کل در آبستنی ($g.m^{-2}$)
۲/۲۸ [*]	۱/۱۱ ^{NS}	۱۲۰/۵۶ ^{***}	۱۲۶۶	۷۱۸/۶۲	۳۱۲/۲۲	وزن خشک کل در گرده افشانی ($g.m^{-2}$)
۶/۵۱ ^{***}	۵/۵۹ ^{***}	۹/۳۹ ^{***}	۳۶/۱۵	۲۲/۹۲	۹/۲۵	سرعت رشد از ساقه رفتن تا گرده افشانی ($g.m^{-2}.d^{-1}$)
۵/۶۳ ^{***}	۰/۶۱ ^{NS}	۹/۶۵ ^{***}	۴۵/۶۱	۲۸/۱۹	۸/۴۷	سرعت رشد از آبستنی تا گرده افشانی ($g.m^{-2}.d^{-1}$)
۴/۴۱ ^{***}	۷/۶۵ ^{***}	۱۳/۹۷ ^{***}	۳۲/۲۰	۱۹/۶۲	۹/۰۶	سرعت رشد ساقه از ساقه رفتن تا گرده افشانی ($g.m^{-2}.d^{-1}$)
۴/۰۳ ^{***}	۱/۳۶ ^{NS}	۱۲/۰۹ ^{***}	۴۴/۲۱	۲۶/۹۳	۱۳/۶۹	سرعت رشد ساقه از آبستنی تا گرده افشانی ($g.m^{-2}.d^{-1}$)
۴۰/۵۱ ^{**}	۵۵/۳۵ ^{**}	۱۱۱۰/۱/۴ ^{***}	۲۶/۶۵	۱۹/۳۸	۱۴/۹۲	میانگین دما از ساقه رفتن تا گرده افشانی (درجه سانتی گراد)
۶/۱۴ ^{**}	۱۱/۳۷ ^{**}	۲۵۳۴/۴۳ ^{***}	۲۷/۳۲	۲۰/۴۷	۱۶/۵۸	میانگین دما از آبستنی تا گرده افشانی (درجه سانتی گراد)
۱۳۰/۷۸ ^{**}	۲۴۶/۴۶ ^{**}	۶۲۹۵/۷۴ ^{***}	۲۸/۹۱	۱۷/۹۵	۱۳/۳۵	تشعشع رسیده از ساقه رفتن تا گرده افشانی ($MJ.m^{-2}.d^{-1}$)
۴/۲۹ ^{**}	۲/۲۶ ^{NS}	۵۳۶/۷۳ ^{***}	۲۸/۹۰	۱۸/۴۱	۹/۵	تشعشع رسیده از آبستنی تا گرده افشانی ($MJ.m^{-2}.d^{-1}$)
۲۲/۸۴ ^{***}	۶۲/۱۸ ^{***}	۴۹۰/۶۵ ^{***}	۱/۱۰۴	۰/۹۱	۰/۷۵	نسبت فتوترمال از ساقه رفتن تا گرده افشانی ($MJ/m^2.d^1.c$)
۲/۱۴ [*]	۰/۷۹ ^{NS}	۷۵/۷۸ ^{***}	۱/۱۰۹	۰/۸۹	۰/۴۸	نسبت فتوترمال از آبستنی تا گرده افشانی ($MJ/m^2.d^1.c$)

واحد وزن خشک گرم بر مترمربع، سرعت رشد گرم بر مترمربع در روز، دما درجه سانتی گراد، تشعشع رسیده مگاژول بر مترمربع در روز و نسبت فتوترمال مگاژول بر مترمربع در روز بر درجه سانتی گراد می باشد.

همچنین بین ارقام از نظر پاسخ به دما تفاوت معنی داری وجود داشت در کل اثر متقابل بین دو فاکتور تاریخ کاشت و رقم تحت تأثیر دما قرار گرفته و طول دوره رشدی آنها نیز تغییر پیدا کرده است. با بررسی ضریب همبستگی بر روی پارامترهای تأثیرگذار بر تعداد دانه، نشان داده شد که اثر میانگین دما از ساقه رفتن تا گرده افشانی بیشترین مقدار را دارد (۰/۸۹-) و براساس روش گزینش متغیر RSQUARE این پارامتر در درجه اول اهمیت قرار گرفت. کمترین ضریب همبستگی نیز مربوط به سرعت رشد از آبستنی تا گرده افشانی بر روی تعداد دانه است (جدول ۳). ولی از آنجایی که ضریب همبستگی نشان دهنده رابطه خطی بین متغیرها است و در تحقیقات محققان نشان داده شده که رابطه بین این متغیرها خطی نمی باشد پس برای کمی کردن رابطه بین تعداد دانه با پارامترهای مورد بررسی از نتایج محققان استفاده شد.

جدول ۳- ضرایب همبستگی صفات در مقابل تعداد دانه و ترتیب اهمیت براساس روش گزینش متغیر (RSQUARE).

درجه اهمیت	ضریب همبستگی	صفت
۱	۰/۸۹**	میانگین دما از ساقه رفتن تا گرده افشانی
۲	۰/۸۸**	میانگین دما از آبستنی تا گرده افشانی
۲	۰/۸۸**	تشعشع رسیده از آبستنی تا گرده افشانی
۳	۰/۸۷**	تشعشع رسیده از ساقه رفتن تا گرده افشانی
۴	۰/۸۲**	وزن خشک ساقه در گرده افشانی
۵	۰/۸۱**	وزن خشک کل در گرده افشانی
۶	۰/۶۷**	وزن خشک کل در ساقه رفتن
۷	۰/۶۷**	نسبت فتوترمال از آبستنی تا گرده افشانی
۸	۰/۶۲**	وزن خشک ساقه در ساقه رفتن
۹	۰/۶۲**	وزن خشک کل در آبستنی
۱۰	۰/۶۱**	وزن خشک ساقه در آبستنی
۱۱	۰/۴۸**	نسبت فتوترمال از ساقه رفتن تا گرده افشانی
۱۲	۰/۳۲**	سرعت رشد ساقه از ساقه رفتن تا گرده افشانی
۱۳	۰/۲۶*	سرعت رشد ساقه از آبستنی تا گرده افشانی
۱۴	۰/۲۴*	سرعت رشد از ساقه رفتن تا گرده افشانی
۱۵	۰/۲۳*	سرعت رشد از آبستنی تا گرده افشانی

با توجه به نتایج محققان از جمله فیشر (۱۹۸۵)، یورگرت و همکاران (۲۰۰۷) و روند تغییرات داده‌های متغیر مذکور در این آزمایش مشخص شد که رابطه خطی بهترین معادله برای نشان دادن رابطه بین تعداد دانه با میانگین دما است. نتایج حاصل از معادله خطی نشان داد که بین ارقام از شروع کاهش تعداد دانه (تعداد در مترمربع)، سرعت کاهش و نقطه خاتمه تعداد دانه سرعت کاهش و نقطه خاتمه تعداد دانه برحسب درجه سانتی‌گراد در هر دو مرحله مورد بررسی (میانگین دما در طول مراحل ساقه رفتن و آبستنی تا گرده‌افشانی)، اختلاف قابل ملاحظه‌ای وجود ندارد (جدول ۴). از این رو یک معادله براساس میانگین ضرایب حاصل از ارقام مختلف استخراج گردید که عبارت بود از:

(۴)

$$y = -1076/3x + 33078 \quad \text{(الف) دوره ساقه رفتن تا گرده‌افشانی}$$

$$y = -1034/0x + 31123 \quad \text{(ب) دوره آبستنی تا گرده‌افشانی}$$

جدول ۴- ضرایب و مقادیر **a** و **b** در مدل خطی $KNO = a + bTM$ بین تعداد دانه در واحد سطح در مقابل میانگین دما ارقام گندم.

R ²	CV	RMSE	a±se	b±se	رقم	میانگین دما
۰/۸۸**	۱۳/۵۹	۱۵۳۴/۹	۳۵۰۹۰ ± ۲۰۳۰/۴	-۱۲۵۳/۰۵ ± ۱۰۵/۶	کوهدشت	ساقه رفتن
۰/۷۰**	۲۶/۸۵	۳۰۱۱/۲	۳۳۱۳۰ ± ۲۴۳۵/۲	-۱۱۱۹/۴ ± ۱۲۱/۲	شیرودی	تا
۰/۷۴**	۲۰/۸۳	۲۵۶۲/۶	۳۲۳۹۷ ± ۲۶۹۵/۷	-۱۰۲۹/۹ ± ۱۳۳/۶	تجن	گرده‌افشانی
۰/۷۶**	۲۳/۸۱	۲۵۷۴/۴	۳۲۰۴۷ ± ۲۶۳۷/۲	-۱۰۹۱/۵ ± ۱۳۱/۲	زاگرس	
۰/۷۸**	۱۹/۸۱	۲۱۴۵/۱	۳۱۱۲۳ ± ۱۲۷۰/۹	-۱۰۳۴/۰ ± ۶۳/۵	کل ارقام	
۰/۸۵**	۱۵/۰۵	۱۷۰۰/۸	۳۵۰۴۶ ± ۲۲۷۲/۵	-۱۱۸۳/۱ ± ۱۱۱/۷	کوهدشت	آبستنی
۰/۶۹**	۲۷/۳۵	۳۰۶۷/۰	۳۵۵۹۳ ± ۳۰۰۳/۸	-۱۱۸۳/۲ ± ۱۴۲/۵	شیرودی	تا
۰/۷۵**	۲۰/۴۸	۲۵۱۹/۶	۳۵۰۸۵ ± ۲۸۶۴/۶	-۱۱۱۱/۲ ± ۱۳۳/۰	تجن	گرده‌افشانی
۰/۷۰**	۲۶/۴۳	۲۸۵۷/۶	۳۴۶۷۳ ± ۳۲۳۱/۳	-۱۱۵۳/۵ ± ۱۵۲/۴	زاگرس	
۰/۷۸**	۱۹/۹۹	۲۱۶۴/۴	۳۳۰۷۵ ± ۱۴۰۴/۶	-۱۰۷۶/۳ ± ۶۶/۹	کل ارقام	

RMSE جذر میانگین مربعات خطا، CV ضریب تغییرات و R² ضریب تبیین هستند.

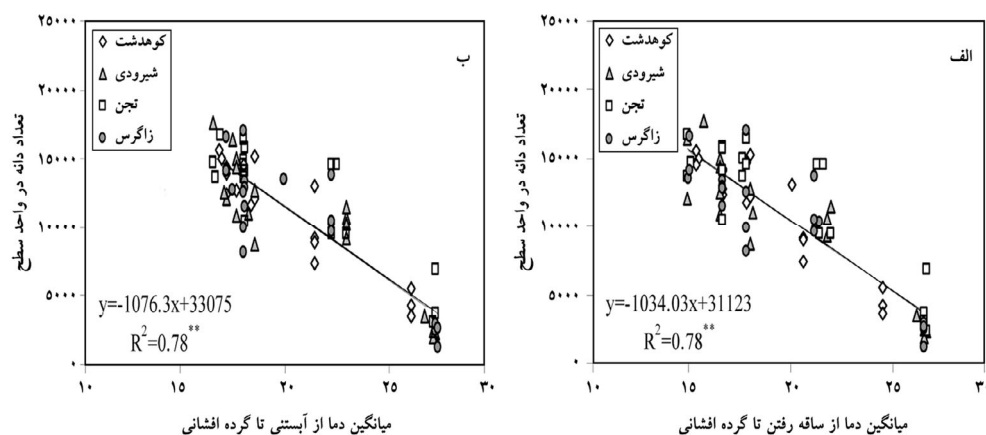
براساس این معادلات، تعداد دانه در واحد سطح با افزایش میانگین دما به ترتیب از ساقه رفتن تا گرده افشانی و از آبستنی تا گرده افشانی، با سرعت ۱۰۷۶ و ۱۰۳۴ عدد بر درجه سانتی گراد کاهش می یابد و به ترتیب در میانگین دمای ۳۰ و ۳۱ درجه سانتی گراد در طول این مراحل دانه تشکیل نمی شود (شکل ۱، الف و ب). داوسون و واردلاو (۱۹۸۹) نیز پی بردند که افزایش میانگین دما در قبل از گرده افشانی (آبستنی تا گرده افشانی) سبب کاهش تعداد گلچه های بارور شده و در نهایت تعداد دانه کاهش می یابد.

برای کمی کردن تعداد دانه در برابر ماده خشک تجمعی (کل اندامها و ساقه) از معادله نمایی (۳) استفاده شد. بورد و مودالی (۲۰۰۵) نیز برای نشان دادن اثر ماده خشک بر روی تعداد دانه از یک معادله نمایی استفاده نمودند. از آنجایی که برگها در مرحله گرده افشانی ریزش دارند و میزان خطا را در اندازه گیری افزایش می دهد از ماده خشک تجمعی ساقه برای توصیف تغییرات تعداد دانه استفاده شد. ضرایب حاصل از این معادله نشان داد که بین ارقام از لحاظ حداکثر تعداد دانه، حداقل ماده خشک لازم برای تشکیل دانه اختلاف معنی داری وجود ندارد (جدول ۵) بنابراین یک معادله برای کل ارقام برازش داده شد که به قرار زیر است:

(۵)

$$\text{kno} = 105523/7 \times [1 - \exp\{(0/004)(295/6 - X)\}] \quad \text{در برابر وزن خشک کل اندامها}$$

$$\text{kno} = 105326/9 \times [1 - \exp\{(0/01)(194/9 - X)\}] \quad \text{در برابر وزن خشک ساقه}$$

شکل ۱- تغییرات تعداد دانه با افزایش میانگین دما در طول دوره ساقه رفتن تا گرده افشانی (الف) و در طول دوره آبستنی تا گرده افشانی (ب). نقاط و خط به ترتیب داده های واقعی و شبیه سازی شده با مدل خطی در ارقام مختلف گندم.

جدول ۵- ضریب c و مقادیر $kn0_{max}$ و b در مدل نمایی $KNO = KNO_{max} \times (1 - \exp(-cx(b - DM_0)))$ بین ماده خشک تجمعی ساقه در مقابل تعداد دانه در واحد سطح در ارقام گندم و شرایط محیطی مختلف.

R ²	RMSE	CV	DM ₀	c±se	b±se	kn0 _{max} ±se	n	رقم	وزن خشک تجمعی
۰/۸۸ ^{***}	۱۵۷۰/۸۱	۱۴/۳۶	۷۷۹/۷۱	۰/۰۰۵±۰/۰۰۲	۱۷۶/۹±۲۳/۶۶	۱۵۹۵۲/۳±۱۵۵۷/۶	۱۹	کوهدهشت	ساقه
۰/۸۱ ^{**}	۲۲۴۴/۷۵	۲۲/۰۰	۹۳۳/۸۱	۰/۰۰۴±۰/۰۰۲	۱۹۳۷±۲۹/۸۰	۱۶۲۷۷/۱±۲۵۱۰/۵	۱۸	شیرودی	
۰/۸۲ ^{**}	۲۱۲۸۸۷	۲۰/۸۷	۵۴۴/۹۱	۰/۰۰۹±۰/۰۰۳	۲۲۲/۰±۱۴/۳۲	۱۴۹۷۰/۵±۱۰۵۹/۲	۱۹	تجن	
۰/۸۴ ^{**}	۲۰۵۲/۱	۱۹/۹۴	۸۷۳/۰۶	۰/۰۰۴±۰/۰۰۲	۱۸۹/۸±۲۳/۸۷	۱۵۳۷۸/۳±۲۲۲/۱	۱۹	زاگرس	
۰/۸۰ ^{**}	۲۰۸۰/۹	۱۹/۲۲	۷۴۸/۶۴	۰/۰۰۵±۰/۰۰۱	۱۹۴/۹±۱۱/۳۹	۱۵۳۲۶/۹±۲۲۲/۱	۷۵	کل ارقام	کل اندام‌ها
۰/۸۶ ^{**}	۱۶۷۳/۱۳	۱۵/۳۳	۱۱۶۸/۳۶	۰/۰۰۳±۰/۰۰۱	۲۴۶/۶±۲۸/۷۲	۱۶۰۴۷/۸±۱۶۸۲/۳	۱۹	کوهدهشت	
۰/۸۱ ^{**}	۲۲۸۲/۳۲	۳۳/۳۳	۱۲۰۰/۱۰	۰/۰۰۳±۰/۰۰۱	۳۱۹/۰±۳۵/۳۱	۱۶۰۴۵/۹±۳۳۳/۵	۱۸	شیرودی	
۰/۸۱ ^{**}	۲۵۸۴/۸۶	۲۱/۸۳	۶۶۷/۰۵	۰/۰۰۸±۰/۰۰۴	۳۳۲/۷±۱۷/۲۱	۱۴۵۰۵/۲±۸۸۵/۹	۱۹	تجن	
۰/۸۳ ^{**}	۲۰۵۹/۶۱	۲۰/۰۹	۱۸۲۸/۲۷	۰/۰۰۱۹±۰/۰۰۱۳	۲۹۲/۰±۴۳/۱۳	۱۹۵۲۰/۱±۷۰۹۳/۴	۱۹	زاگرس	
۰/۸۸ ^{**}	۲۱۹۶/۶۹	۲۰/۳۱	۱۰۶۵/۷۱	۰/۰۰۴±۰/۰۰۰۸	۲۹۵/۶±۱۷/۴۸	۱۵۵۳۲/۷±۹۹۷/۶	۷۵	کل ارقام	

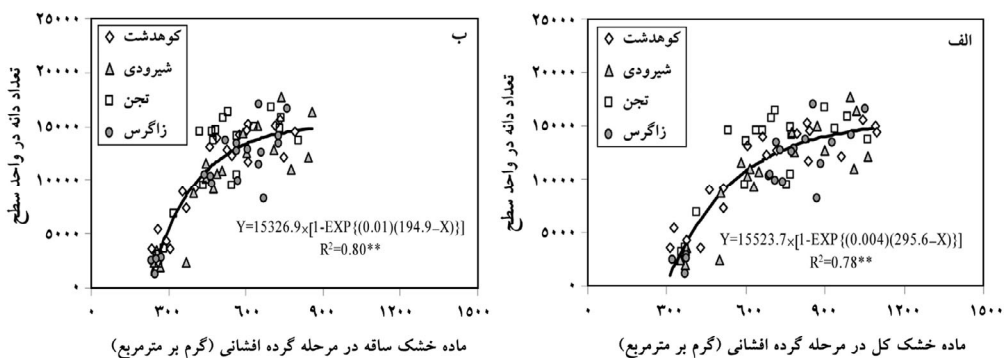
n: تعداد نمونه، DM₀: ماده خشکی لازم برای رسیدن به ۹۵ درصد تعداد دانه، RMSE: جذر میانگین مربعات خطا، CV: ضریب تغییرات و R²: ضریب تبیین هستند.

براساس این معادلات، حداقل ماده‌خشک در مرحله گرده‌افشانی برای تشکیل دانه در کل اندام‌ها ۲۹۶ و در ساقه ۱۹۵ گرم بر مترمربع برآورد گردید و مقدار ماده خشک لازم در مرحله گرده‌افشانی برای رسیدن به ۹۵ درصد تعداد دانه به ترتیب برای ساقه و کل اندام‌ها، ۷۴۷ و ۱۰۶۶ گرم بر مترمربع برآورد گردید (شکل ۲).

برای کمی کردن تعداد دانه در برابر نسبت فتوترمال از تابع درجه دو استفاده شد. با توجه به ضریب همبستگی بیشتر تعداد دانه با نسبت فتوترمال در دوره بین آبستنی تا گرده‌افشانی، لذا برای کمی کردن تعداد دانه در برابر نسبت فتوترمال از این دوره استفاده شد. فیشر (۱۹۸۵) و اورتیز-مون-آستریو و همکاران (۱۹۹۴) به رابطه خطی و مثبت بین نسبت فتوترمال و تعداد دانه در طول مدت ۲۰ تا ۳۰ روز قبل از گرده‌افشانی در گیاه گندم دست یافتند.

ضرایب حاصل از برازش معادله نشان داد که اختلاف معنی‌داری بین ارقام وجود ندارد (جدول ۶) در این آزمایش یک معادله از ارقام مختلف استخراج گردید که عبارت بود از:

$$y = -70167x^2 + 97991x - 19726 \quad (6)$$

شکل ۲- نمودار تغییرات تعداد دانه در مقابل وزن خشک کل در مرحله گرده‌افشانی (الف) و در مقابل ماده‌خشک ساقه در مرحله گرده‌افشانی (ب). نقاط و خط به ترتیب داده‌های واقعی و شبیه‌سازی شده با مدل نمایی در ارقام و تاریخ کاشت مختلف گندم.

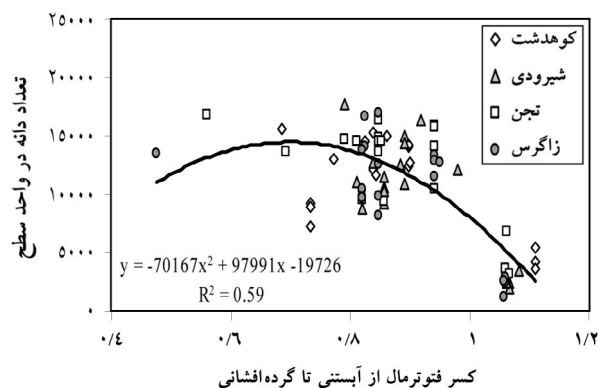
جدول ۶- ضرایب و مقادیر a و b و c در مدل درجه دو $KNO=ax^2+bx+c$ بین تعداد دانه در واحد سطح در مقابل ضریب فتوترمال ارقام گندم.

فتوترمال	رقم	a±se	b±se	c±se	X_0	RMSE	CV	R^2
کوهدشت		-۱۳۴۴۶۰±۳۰۳۳۶	۲۲۸۵۶۱±۵۶۲۱۲	-۱۳۴۴۶۰±۲۵۵۶۱	۰/۸۵	۲۲۶۶/۲	۲۰/۷۶	۰/۷۰**
شیرودی	آبستنی تا گرده‌افشانی	-۲۲۹۶۶۵±۱۰۰۴۹۱	۳۹۷۴۴۲±۱۹۰۷۰۸	-۱۵۹۲۲۲±۸۹۵۸۳	۰/۸۷	۲۸۵۸/۱	۲۷/۹۶	۰/۶۵**
تجن		-۷۹۱۴۰±۲۸۲۵۲	۱۰۹۵۳۴±۴۸۴۹۶	-۲۱۸۷۰±۲۰۶۲۰	۰/۶۹	۲۸۸۵/۱	۲۴/۳۷	۰/۶۲**
زاگرس		-۷۴۴۴۹±۲۱۶۱۷	۹۸۷۵۸±۳۵۵۰۸	-۱۷۴۹۴±۱۴۵۴۰	۰/۶۸	۳۰۴۳/۰	۲۹/۶۸	۰/۵۹**
کل ارقام		-۷۰۱۶۷±۱۳۱۹۱	۹۷۹۹۱±۲۳۲۲۷	-۱۹۷۲۶±۱۰۱۸۰	۰/۷۰	۲۹۲۳/۶	۲۷/۰۰	۰/۵۹**

X_0 : مقدار نسبت فتوترمال که در آن تعداد دانه به حداکثر مقدار می‌رسد. RMSE: جذر میانگین مربعات خطا، CV: ضریب تغییرات و R^2 : ضریب تبیین هستند.

با توجه به معادله به دست آمده حداکثر تعداد دانه در ۰/۷ فتوترمال (مگاژول بر مترمربع در روز بر درجه سانتی‌گراد) حاصل شد در حالی که وقتی نسبت فتوترمال به ۱/۲ رسید دانه تشکیل نشد. احتمالاً دلیل کاهش تعداد دانه با افزایش نسبت فتوترمال بعد از ۰/۷ (مگاژول بر مترمربع در روز بر درجه سانتی‌گراد) این باشد که با این که تشعشع نیز در آن دوران بالاست ولی اثر دما باعث کاهش طول دوره نمو و در نتیجه کاهش در تعداد دانه شود. تغییرات تعداد دانه در برابر نسبت فتوترمال در شکل (۳) نشان داده شده است.

یافته‌های این مطالعه حاکی از آن است که تعداد دانه در واحد سطح در گیاه گندم را می‌توان در قالب معادلات مختلف به صورت کمی توصیف کرد از این مطالعات و پارامتر آنها می‌توان در شبیه‌سازی عملکرد گیاه گندم استفاده نمود.

شکل ۳- نمودار تغییرات تعداد دانه در مقابل نسبت فتوترمال از آبستنی تا گرده‌افشانی.

فهرست منابع

- Abbate, P.E., Andrade, F.H., and Culot, J.P. 1995. the effects of radiation and nitrogen on number of greins in wheat. *J. Agric. Sci. Camb.* 124: 352-360.
- Abbate, P.E., Andrade, F.H., Culot, J.P., and Bindraban, P.S. 1997. Grain yield in wheat: Effects of radiation during spike growth period. *Field Crops Res.*
- Board, J.E., and Modali, H. 2005. Dry Matter Accumulation Predictors for Optimal Yield in Soybean. *Crop Sci.* 45: 1790-1799.
- Brancourt-Hulmel, M., Doussinault, G., Lecomte, C., Berard, P., Le Buanec, B., and Trottet, M. 2003. Genetic improvement of agronomic traits of winter wheat cultivars released in france from 1946 to 1992. *Crop Sci.* 43: 37-45.
- Dawson, I.A., and Wardlaw, I.F. 1989. The toleranc Of wheat to high temperatures during reproductive growth Booting to anthesis *Australian Journal of Agricultural Research.* 40: 965-980.
- Dhillon, S.S., and Ortiz-monasterio R, J.I. 1993. Wheat special report, No 23, a Effects of date of sowing on the yield and yield components of spring wheat and their relationship with solar radiation and temperature at Ludhiana, Punjab, India.
- Duggan, B.L., Domitruk, D.R., and Fowler, D.B. 2000. Yied component variation in winter wheat grown under drought stress. *Can. J. Plant Sci.* 80: 739-745.
- Fischer, R.A. 1985. Number of kernels in wheat crops and the influence of solar radiation and temperature. *J. Agric. Sci.* 105: 447-461.
- Gerik, T.G., Rosenthal, W.D., Vanderlip, R.L., and Wade, L.J. 2004. Simulating seed number in grain sorghum from increases in plant dry weight. *Agron. J.* 96: 1222-1230.
- Moreno-Sotomayor, A., and Weiss, A. 2004. Improvements in the simulation of kernel number and grain yield in CERES-Wheat. *Field Crops Res.* 88: 157-169.
- Ortiz-Monasterio, J.I., Dhillon, S.S., and Fischer, R.A. 1994. Date of sowing effects in grin yield and yield components of spring wheat cultivars and their relationship with radiation and temperature in Ludhiana. India. *Field Crops Res.* 37: 169-184.
- Savin, R., and Slafer, G.A. 1991. Shading effects on the yield of an Argentinian wheat cultivar. *J. Agric. Sci. (Camb)* 166: 1-7.
- Sinclair, T.R., and Jamieson, P.D. 2006. Grain number, Wheat yield, and Bottling beer: An analysis. *Field Crop Res.* 98: 60-67.
- Slafer, G.A., Andrade, F.H., and Satorre, E.H. 1993. Increases in grain yield in bread wheat from breeding and associated physiological changes. In: Slafer, G.A. (Editor), *Genetic Improvement of Field Crops.* Marcel Dekker, Inc., New York, Pp: 1-68.

- Soltani, A. 2006. Application of SAS in statistical Analysis. Ferdowsi Uni of Mashhad. Pp: 182.
- Vos, J. 1981. Effect of temperature and nitrogen supply on post floral growth of wheat: measurements and simulations. Agric. Res. Rep. 911. PUDOC, Wageningen, 164p.
- Ugarte, C., Calderini, D.F., and Slafer, G.A. 2007. Grain Weight grain number responsiveness to pre-anthesis temperature in wheat, barley and triticale. Field Crops Res. 100: 240-248.

Predicting Kernel Number in Wheat

***R. Arabameri¹, A. Soltani², B. Kamkar², E. Zainali² and F. Khavari³**

¹Former M.Sc. Student, Dept. of Agronomy, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, ²Faculty of Member, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, ³Former M.Sc. Student, Dept. of Agronomy, Islamic Azad University, Bojnord Branch

Abstract

Understanding the variation of kernel number per unit area (KNO) is an important factor in respect yield and in identifying opportunities to increase potential yield. Some crop models are for dependence on kernel number prediction to yield simulation. In order to quantify the relationship between kernel number per unit area and influencing parameters (Environment and non-environment-based factors), compound analysis with randomized complete block design was conducted including four replications. This experiment was done at the Gorgan University of Agricultural Sciences Research Farm in 2005. The treatments were five different sowing dates (14 December, 20 Jan, 20 Feb, 20 March, 16 Apr) and four wheat variations (Kohdasht, Shirudi, Tajan, Zagros). Considering results of correlation coefficients, kernel number per unit area appeared to have the best relation with mean temperature, but Non-linear models fitting indicated that the highest R^2 and the lowest CV belonged to stem dry matter at anthesis. Fitted model showed that 95% of kernel numbers are formed when stem dry matter is around 747 g.

Keywords: dry matter accumulation; Kernel number; mean temperature; photothermal quotient; wheat

---

*- Corresponding Author; Email: r_arabameri@yahoo.com

